

BALOGH TAMÁS

Aranysárkány gyerekeknek

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ELFELEDETT IFJÚSÁGI REGÉNYE

„Nem hiszek az olyan gyermekirodalomban, amit magam ne olvasnék gyönyörűséggel. Nincs köztünk olyan nagy különbség, mint ahogy általában hiszszük, a végtelenhez mérve rövid életünket.”

Karinthy Frigyes¹

A magyar irodalomtörténet hagyományosan öt Kosztolányi-regényt ismer (amennyiben elfogadjuk *A rossz orvos* szerzői műfaj-meghatározását). Harmadik regénye, az *Aranysárkány* 1925-ben jelent meg. *Hatodik regénye*, az ifjúság számára átdolgozott *Aranysárkány* 1932-ben látott napvilágot. Előbbit számos kritika, tanulmány, feldolgozás tekintette tárgyának, utóbbit egy sem. Az életrajzok és bibliográfiák nem említik. „Ismeretlen” Kosztolányi-kötetről van tehát szó. Dolgozatom végére igazolni kívánom azt a feltevésemet, hogy nemcsak azért kell beszélni róla, mert egy – a modernkori magyar irodalmat meghatározó – mérvadó szerző elfeledett műve, és így ismerete elengedhetetlenül hozzátartozik a Kosztolányiról való beszédhez. Témájával szorosan kapcsolódik természetesen magához az *Aranysárkány* című regényhez, az átírás módjával Kosztolányi több a gyerekekről, a gyermekirodalomról és a nyelvről írt esszéjéhez, és a mára irodalomtörténeti toposzá vált *homo aestheticus-homo moralis*-ellentétet ismertető *Önmagamról* című Kosztolányi-írás mellett közvetlen párbeszédbe állítható az ugyanekkor szerkesztett *A Pesti Hírlap Nyelvőrével* és az *Esti Kornéllal*.

Az *Aranysárkány* ifjúságnak szánt kiadása azonban nemcsak a Kosztolányi életműben foglal el jelentős helyet. Fontos kordokumentuma a két világháború között megjelent magyar gyermek- és ifjúsági irodalomnak is.

1. Az *Aranysárkányt* Kosztolányi két magyar kiadásban láthatta. Az eredetileg 1925. február 27-én megjelent regény második edíciója 1929 májusában látott napvilágot a Genius könyvkiadónál.² Kosztolányi életében többet ez a regény nem jelent meg, a Révainál kiadott első életmű-sorozat (1936–1940) is „csak” utolsó köteteként hozza.

¹ Karinthy Frigyes: *Micimackó megérkezett*. In.: Uő.: *Szavak pergőtüzében*. Bp., 1984. 737–740. Szerk.: Ungvári Tamás.

² Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*. Bp., 1925. Légrády Nyomda és Könyvkiadó R. T. Kiadása. 458 p. A napot egészen pontosan ismerjük: a kötet ügyészégi kötelempéldányát a szegedi Egyetemi Könyvtár őrzi, jelzete: 15553. Illetve: Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*, 2. kiad. Bp., [1929.] Genius. 291 p. – Ugyanekkor jelent meg a *Nero, a véres költő* és az *Édes Anna* második kiadása is, „egyenkötésben”, mintegy korai Kosztolányi-sorozatként. Ez azonban egyáltalán nem meglepő: Genius korábban is, később is több művét adta ki a szer-

Aranysárkány címmel viszont még jelent meg Kosztolányi-kötet, mégpedig 1932-ben.³ Ez az „átdolgozott, ifjúsági kiadás” azonban annyira eltér az „eredeti” regénytől, a változtatások oly mértékűek és jellegűek, hogy véleményem szerint *nem szövegváltozatról, hanem egy új szövegről* kell beszélünk. Így az ifjúsági átirat nem a regény harmadik, hanem egy új, önálló munka első kiadása.

A kötetéről (az eddig megtalált források szerint) elsőként a *Színházi Élet* 1932. 51. száma (december 11–17.) adott hírt: a Genius kiadó az „Ifjúsági könyveink” között hirdeti a Kosztolányi-művet: „Tanár és diákok regénye, tele megértéssel, szeretettel”. Másodízben a Genius-tulajdonban álló *Literatura* adott róla hírt. 1933. januárjában ezt írják az ifjúsági műveket ismertető rovatban: „Ismerjük és méltányoljuk Kosztolányi Dezsőnek finom regényét az Aranysárkányról, a diákkor édesbús éveiről. Most átdolgozta az ifjúság számára ezt a könyvét. Így a felnőttek örömét megosztják majd a gyerekek is, akik kétségtelenül rajongással fogják olvasni az író kitűnő könyvét, amely nem nagyképp pedagógiával kiagyalt történetet rejt, hanem élő valóságigt nyújt.”⁴

Az átirásra Kosztolányinak több oka lehetett. Legkézenfekvőbbnek tetszik az író ekkoriban megromlott anyagi helyzete. Az átdolgozást nagy valószínűséggel csak „mellékesen”, az „igazi” művek megírása és a *Pesti Hírlap*-beli állása mellett végezte. Hogy gyorsan vagy lassan haladt munkájával, arról nincs adatunk, naplójegyzetei nem maradtak fenn ebből az időből, levelezésében pedig konkrétan nem utal rá. Anyagi helyzetére annál inkább: bár jóval a kötet megjelenése előtt, de talán már az átirás munkálatai közben írta Tevan Andornak 1931. augusztus 9-én az alábbi kérés, mentegetőző és bizakodó sorokat: „az ön kiadásában megjelent négy kötet versemet engedje át nekem *pusztán az összes műveim kiadására*, mely körülbelül 1932 őszén fog megvalósulni. *Kétségbeesett, eddig-soha-se-volt gazdasági viszonyok között indulok, olyan feltételek mellett, melyet szegyenlek közölni.* Minden kötelezettség és munka az enyém, s kiadómé semmi. Az anyagi eredmény – ezt is sejtethi – nem valami kecsegtető. Mégis bele kell vágnom ebbe a cudar vállalkozásba, *pusztán erkölcsi okokból*, mert életem múlik, s a korban mi, akik ma élünk, nemigen válogathatunk.” (A tervezett életműsorozat ekkor végül is nem jelent meg, csak évekkkel később.) Az említett „*eddig-soha-se-volt gazdasági viszonyok*” és az a panaszszó, melyet később, a Szabó Gáborné Weress Jolánnak 1932. január 12-én írt levélében olvashatunk, miszerint „*állati elfoglalt életet élek, a legrosszabbat, ami elképzelhető*” arra utal, hogy anyagi és egzisztenciális biztonságát (a PEN Club elnökségéről is ekkor mond le) Kosztolányi mindenképpen helyre akarta állítani; sokat dolgozott.⁵ Lehet, hogy éppen egy ifjúságnak szánt regényen.

A két világháború közötti magyar prózában a korábbi időkhöz képest egyre több mű szól a gyerekekről és a kamaszokról. Devecseri Gábor *Kamaszok és félemberek* című írásában csak a „magyar kamaszregényről” értekezik.⁶ Véleménye szerint ezek sorába a következő művek tartoznak: Móricz Zsigmond: *Forr a bor* és *Légy jó mind-*

zónék: náluk jelent meg *A véres költő*, *A bús férfi panaszai* és az *Édes Anna*, valamint a *Zsivajgó természet* és az *Esti Kornél* első kiadása.

³ Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*. Átdolgozott, ifjúsági kiadás. Jaschik Álmos rajzaival. Bp., én. [1932] Genius kiadás. 256 p. Ára egészsváson kötésben: 5.40 pengő.

⁴ [nn.:] *Literatura*, 1933. jan. 31–32. (A kiemelés tőlem – B. T.)

⁵ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Bp., 1996. 626. és 641. Szerk.: Réz Pál.

⁶ Devecseri Gábor: *Kamaszok és félemberek*. Magyarok, 1948. 2. sz. 66–79.

halálig; Babits Mihály: *Gólyakalifa*; Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő* [!] és *Aranysárkány*; Márai Sándor: *Zendülők*; Szerb Antal: *Utas és holdvilág*; Kolozsvári Grandpierre Emil: *Doktor Csibráky szerelmei*; Sőtér István: *Kísértet*; Thurzó Gábor: *Nappalok és éjszakák*; Karinthy Ferenc: *Szellemidézés*; Hollós Korvin Lajos: *Hátsólépcső* és Bóka László: *Zenekíséret*. A megnőtt kortárs érdeklődést Coucteau *Vásott kölykök*-jére vezeti vissza, viszont a külföldi hatások sorában nem említi meg Alain-Fournier regényét, *Az ismeretlen birtokot*, és nem ír a gyermekirodalmat ekkor már olyannyira meghatározó művekről, mint a Kosztolányi fordította *Alice Csodaországban* vagy a *Micimackó*, melyet Karinthy Frigyes ültetett át magyar nyelvre. Devecseri listáját persze olyan korszakbeli magyar művekkel is ki lehet egészíteni, mint például Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúja*, Lovass Gyula *Szerelmem, Micheline* vagy Örley István *A Flocsek bukása* című munkái.

Korigény volt ekkor a gyermekekről illetve a gyermekekhez szólás. S hogy mennyire az, arra a *Literatura* azon száma a legjobb bizonyíték, melyben a Kosztolányi-regényről is írnak: az ifjúsági könyvek rovatban ugyanekkor ismertetik Babay József *Mibuszonkerten* című ifjúsági regényét, amely *A Milliók Könyve – az ifjúságnak* első számaként látott napvilágot. A kiadó (Singer és Wolfner) a füzetes alakban megjelenő „új sorozatával az ifjúságnak akar olcsó és becsületes olvasnivalót adni”, egy olyan könyvet, amely „bizonyosan nagyon népszerű lesz, és amúgy is szegényes ifjúsági irodalmunkat határozottan gazdagítja”. A Singer és Wolfner ugyanekkor másik ifjúsági olvasmányt is kiadott: Benedek Rózsi *Zsuzsa megtanul táncolni* című lányregénye, amely minden bizonnal „sikerral veszi fel majd a küzdelmet az »olvashatatlan olvasnivalók«-kal szemben”. A Genius Kosztolányi regényén kívül még két ifjúsági művet jelentetett meg ekkor: Baloghné Hajós Teréz *A tornyos villa lakói* című állattörténet-gyűjteményét és Móra Ferenc *Dióbél királyfiját*. Érdekes egybeesés, hogy szintén ekkor látott napvilágot Tamás István *Szabadkai diákok* című ifjúsági regénye, amelynek azonban csak helyszíne „azonos” az *Aranysárkány*éval, cselekménye sokkal könnyedebb, története pedig „frissen perdülő, fordulatos”.

Nagy igény volt tehát az ifjúsági irodalomra, és a kereslet megteremtette a kínálatot. Klasszikusaink is „átkalandoztak” az ifjúsági irodalom vizeire, mint például Karinthy Frigyes a *Fából vaskarika* vagy Schöpflin Aladár az *Ördögfiókák* című munkájával. (Mindkét regény 1924-ben jelent meg, s közös jellemzőjük még, hogy szerzőiknek irodalomtörténeti értékelői nem tekintik őket a „komoly” munkákkal egyenrangú íróknak.) Többen vannak azonban az eredetileg is gyermek- vagy ifjúsági írónak induló szerzők (pl. Gaál Mózes, Benedek Elek vagy Sebeők Zsigmond), és még többen vannak olyanok, akik ekkoriban tértek át véglegesen az ifjú olvasók kiszolgálására – ők főleg az ekkor eltömegesedett új ifjúsági műfaj, a lányregény területén alkottak (pl. Ego [Rózsavölgyiné Fried Margit], Gáspárné Dávid Margit, Dánielné Lengyel Laura vagy Kosáryné Réz Lola).⁷

⁷ Jellemző vonulata a korszak ifjúsági irodalmának az, amelyben a megcélzott közönségnek nemcsak erkölcsi, hanem hazafias érzelmeit is nevelni akarták. Ilyen kötet például Sófaly Izabella *Mindent a hazáért!* című versgyűjteménye (1927), amelyben „iskolai és társadalmi ünnepélyekre” szánt rigmusokat találunk, köztük nem egy Trianonról szólót, és ilyen kötet Füßsnyé Huszár Amália *Egy csokor tulipán* című könyve (1925), amely alcíme: *150 irredenta és hazafias gyermekvers óvodák, iskolák és családok használatára*. Ez utóbbiról és szerzőjéről Lengyel András írt tanulmányt: L. A.: *Gyermekirodalom és irrendetizmus. Füßsnyé Huszár Amália*. In.: Uő.: „Közkatonái a tollnak...” Szeged, 1999. 265–280.

Kosztolányi Dezső módszeréhez, hogy egy eredetileg felnőtteknek szánt írását dolgozta át az ifjúság számára, leginkább Móricz *Légy jó mindhalálig*-ja hasonlít. De csak látszatban. Mert a Móricz-mű félreértésekre adhat okot: „ifjúsági kiadás”-ában nincs feltüntetve, hogy az átírást nem ő végezte. Erről csak az író lányától, Móricz Virágtól tudhatunk: „Készült 21-ben egy rövidített ifjúsági kiadás a regényből. Ezt Roboz Andorral húzták meg, apám nagy sérelmére. Pólya Tibor rajzolta hozzá a képeket, de apám rettenetesen utálta mindet. [...] Mit ért, hogy szerződésileg biztosítva volt, hogy beleszólása van a könyv kiállításába... a rajzoló a kiadó alkalmazottja volt, s az író nem tehetett semmit. Se az ellen, hogy egy idegen szabja ki az ifjúság számára a szöveget, se az ellen, hogy egy másik torzra tolja az olvasó gyerekek fantáziáját. A könyv megjelent, s szomorú elégtétel, hogy nem volt semmi sikere a gyerektáborban, hosszú évekig nem is kellett belőle új kiadás.”⁸ Az *Aranysárkány* tehát ebben a vonatkozásában is egyedi.

2. Jogos a kérdés, Kosztolányi miért nem egy új regényt írt, s miért éppen ezt a művét dolgozta át az ifjúság számára. Egyrészt az időhiány, másrészt a benne ábrázolt környezet miatt. Az *Aranysárkány* zárt térben játszódik, egy gimnáziumban és annak közvetlen környezetében, a tanár, a diákok lakásán vagy munkahelyén. A kevés nyílt téri esemény – Vili sportversenye, a „diák-tanár”-majális, Novák utcai megveretése – is mind a főszereplők legszűkebb köréhez kapcsolódik. Szereplői ennek megfelelően csak tanárok és (aktív vagy kirúgott) diákok. Az átdolgozott kiadás olvasója tehát a sajátjához nagyon hasonló környezetben játszódó történetet kapott. Hősei ismerősnek tűnhetnek számára, a diákok egyes gondolataiban és (főképp ártatlan) cselekvésében sajátjaira ismerhetett. (A *Nero* megértéséhez történelmi alapismeretek szükségesek, a *Pacsirta* túl komor és leminimalizált cselekményű, az *Édes Anna* a regény közelmúltjának politikai és társadalmi változásaira épít, gondolatvilága és cselekményének fordulatai egyaránt érthetetlenek lettek volna a fiatalság számára.)

Az *Aranysárkány* „könnyebben” átdolgozhatósága mellett szólhat a regény cselekményessége és a „»ponyva«-izgalmak”-kal való telítettsége is. Mert „a korábbi regényekben ritkábban juthattak ilyen különvilágításhoz az érdekes jelenetek, szigorúbb volt bennük a koncepció hatalma, ezért koncentráltabbak, de nem érdekesebbek. Igaz, hogy a *Neroban* látott színjátékszerű fejezetek egymásra épülő rendje s a *Pacsirta* egyirányú medrének lejtése jobban kedvezett az epikus-Kosztolányi drámai hajlamának, itt azonban új elemekkel, a detektívregény hatáslehetőségeivel egyenlítődik ki a hátrány. Az inzultus előkészítése, véghezvitele s következményei egyfelől, másfelől Hildák titkolt kapcsolata, majd szökésük a rejtelem, a titkolódzás, a szorongás és bizonytalanság állandó izgalmával tartják a feszültség kivételes szintjén az *Aranysárkányt*.”⁹

Helyszín, szereplők és cselekményesség mellett még egy szempont vezérelhette Kosztolányit a „választásnál”: saját gyermekkorának emléke. Mert hogy miképp lett a komoly „felnőttregényből” ifjúsági olvasmány, arról – bár nem közvetlenül – Kosztolányi több írásában is vall. Már 1909-ben azt vallja a gyerekekről, hogy „egy mikrokozmosz mindegyik. Mindegyikben egy ember alszik. [...] Nincsen gyermeknaivság. Nincs bohó, mulattató, nyegle gyermek. Mindegyik egy komoly *Werdender*. Egy le-

⁸ Móricz Virág: *Apám regénye*. Bp., 1965. 3. kiad. 257–258.

⁹ Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*. Bp., 1971. 231–232.

endő ember.”¹⁰ Két és fél évtizeddel később gyermekkorának egyik legkedvesebb szerzőjéről, Andersenről azt írja, „a gyermekek költője nem áltatja olvasóit holmi happy enddel, mint a felnőttek alkalmazkodó kiszolgálói, nem csinál titkot abból, hogy még a mese is mindig rosszul végződik. [...] mesél, de sohase hazudik, nem szolgál édes cukrászhabbal kis közönségének, nem gügyög neki összecsuicsorított szájjal.”¹¹ A jóformán egész írói korszakát átívelő két idézet prózában írja le azt, amit *A szegény kisgyermek panaszaiban* versben mesélt el, hogy a gyermek valójában felnőtt, aki a világra és annak dolgaira (élet, halál, szerelem, betegség, játék stb.) kíváncsi. Ezt támasztja alá Kosztolányi egy 1918-as vallomása, amelyben így emlékszik vissza gyermekkorára: „...magamról tudom, hogy engem a *gyermekmesék*, melyekben tündérek, manók és csodálatos varázslók szerepelnek, mindig bosszantottak, körülbelül húszéves koromig. Akkor érdekelték. De gyermekkoromban megalázónak éreztem, hogy ilyesmiket akartak velem elhiteni az úgynevezett *nagyok*. A gyermekmesék felnőtteknek valók, kik már ismerik a valóságot, és határok közé szorított, rokkant képzeletük azon ámuldozik, hogy a törvény alól kivételek is vannak. A gyermekek egyelőre nem látják a lehetőség korlátjait, és így nem is fontos nekik, hogy ezek a korlátok néha-néha feldőlnek, nekik a valóság a csodálatos. Ez számukra a mesék országa, melyek még nem ismernek, erre nyitják ki tág, bámuló szemüket, ezt óhajtják mohó étvággal megismerni.”¹²

Ez, a valóság megismertetésének igénye lehet tehát a végső ok, amiért nem új, meseszerű regényt adott fiatal olvasói kezébe.

3. De vajon mi célja lehetett vele? Tanítani vagy gyönyörködtetni akart? Az *Arany-sárkány* ábrázolta világ *nem szép*, mert a valóságot tükrözi: Novák Antal mint ember, mint apa és mint tanár is elbukik a regényben, öngyilkos lesz. Ezzel a történettel nem lehet az ifjúságot gyönyörködtetni. Akkor Kosztolányi nevelni akarta őket? Ez már magában önellentmondásos feltételezés, hiszen: „a felvilágosodás korának volt jellegzetes műfaja a nevelésregény. [...] ott élt az ily művekben az a meggyőződés, hogy minden ember megváltoztatható – megnevelhető a nevelés által. Ennek a regénytípusnak volt örököse az *Arany-sárkány* is, csak épp a maga fonákján: anti-nevelésregényként, a felvilágosodás hiteit a műfajon át is mintegy visszavéve. A pedagógiai optimizmussal szemben a pedagógiai nihilizmus szólalt meg benne.”¹³ A pozitív nevelési hatás eléréséhez követendő példát kell felmutatnia a műnek. Az *Arany-sárkányban* nincs ilyen szereplő, sem a tanárok, sem a diákok között.

Emellett Kosztolányi Dezsőtől – saját bevallása szerint – távol áll minden nevelési szándék. Pontosabban: minden erkölcsi nevelési szándék. A közvetlenül az *Arany-sárkány* ifjúsági kiadása után, 1933 januárjában megjelentetett *Önmagamról* című vallomások esszéjében a *homo aestheticus* és a *homo moralist* állítja szembe. Előbbi a szépség, utóbbi az *erkölcs* nevében cselekszik.¹⁴ Nem mond ennek ellent az a két évvel korábbi esszéje sem, melyben a nevelésről ír: „Engem a gyermekek érdekelnek, akik ma élnek,

¹⁰ Kosztolányi Dezső: *A gyermek*. In.: Uő.: *Álom és ólom*. Bp., 1969. 350–352. Szerk.: Réz Pál.

¹¹ Kosztolányi Dezső: *Hans Christian Andersen*. In.: Uő.: *Ércnél maradóbb*. Bp., 1975. 97–102. Szerk.: Réz Pál.

¹² Kosztolányi Dezső: *Mese, mese, mess kenyeret!* In.: Uő.: *Füst*. Bp., 1970. 439–440. Szerk.: Réz Pál.

¹³ Király István: *Kosztolányi. Vita és vallomás*. Bp., 1986. 114.

¹⁴ Kosztolányi Dezső: *Önmagamról*. In.: Uő.: *Egy ég alatt*. Bp., 1977. 584–590. Szerk.: Réz Pál.

és azok, akik még meg se születtek. Ezek évről évre eltipegnek az iskolába. Lelkük még szűz. Agyvelejük beíratlan. *Azt írhatunk rá, amit akarunk.* [...] *Az erkölcsi érzéke helyett a szépérzékére hivatkozunk,* a lelkiismerete helyett a lelkéhez föllebbezzünk, a tudása helyett az ösztönében bizakodjunk.”¹⁵ Mintha a két vallomás szintézise lenne az 1933 áprilisában megjelentetett *Az olvasó nevelése* című írása. Ebben korholja a gyermekek irodalmi nevelésének kortárs módszertanát, hiszen „a gyermek egyetlen vágya, hogy felnőttnek tekintsék és komolyan vegyék. [...] Ő van olyan okos és agyafúrt, mint a felnőtt. [...] Gyermekeink szellemi táplálékába állandóan az oktató célzatok pótszereit keverjük. Sajnáljuk tőlük az igazi irodalmat. [...] Azt mondjuk, hogy ez »még« nem nekik való. Fakó kontárműveket teszünk elébük, a gyermekek elé, akiknek képzelete sokkal merészebb, eredetibb, korlátlanabb, mint bármely felnőtt elnyomorult, meggyávuult képzelete. *Mindenáron tanítani akarjuk őket az irodalommal.* Azt, ami öncél, nevelési eszközzé fokozzuk le. Az ilyesmi – így közvetlenül – gyakorlatban nemigen sikerül. Nem is sikerülhet soha. [...] Most már az a kérdés, miféle irodalmat adjunk a gyermeknek. Ugy sejtem, hogy a gyermek természetes társa csak a lángész lehet. Inkább Arany János, mint Bódi bácsi és inkább Mikszáth Kálmán, mint Panni néni. [...] Nem szabad lebecsülnünk a gyermekket. *Közlőnünk kell vele mindent, amit tudunk az irodalomról, mégpedig annak a legmélyebb mélyét, természetesen nem homályos, pudvás szakkifejezésekkel, hanem egyszerűen és világosan.* Az, amit nem lehet egyszerűen és világosan közölni akár egy gyermekkel is, úgysem érték. [...] Ami tartalmas, könnyebben felfogható, mint ami üres.”¹⁶ Véleménye szerint tehát csak akkor járunk el helyesen, ha a gyermekek kezébe igényes szépirodalmat adunk. Ekkor fejlődik ki szépérzékük. (Ekkor válnak majd homo aestheticus-szá.) Igénye és elvárása, hogy jót (szépet) kapjon a gyermek.

Meg is teszi ezt. Azonban a tett némileg ellentmondásban áll a szóval, a gyakorlat az elmélettel. Vallomásában írja, hogy „a homo moralis szakadatlanul ellentmond magának”. Kosztolányiról pedig, éppen erről a korszakáról, az átírás éveiről Kiss Ferenc azt írja, hogy „A gyermekek mindig bámult tulajdonságai között most a következetlenséget magasztalja, azt tartja »egyedül méltónak az emberhez, még hozzánk felnőttekhez is. Csak azért olyan üdék a gyermekek, mert következetlenek«. A teóriák dogmává avatásának legjellemzőbb tünete, hogy a következetlenségnek ez a gyermeki spontaneitása, mely a zajló élettal való eleven kapcsolat természetes sajátóságaként, még az érés és hajlékonyság normális készségeként is felfogható volna, a harmincas évek elején, pontosabban 1932–1933-ban egyfajta következetlenségge merevedik.”¹⁷

Tény, hogy a homo aestheticus és a homo moralis közül Kosztolányi az előbbi mellett érvel, és magát is annak vallja. Viszont az ifjúságnak szánt *Aranyársarkány* átírása közben – talán önkéntelenül, maga sem véve észre – a homo aestheticus mögül kikacsintott a homo moralis. Kosztolányi változtatásainak egy részét igenis az erkölcsi nevelő célzat indokolja, és bár indíttatásában alapvetően a homo aestheticus irányítja, véghezvitelénél már a homo moralis (is) tartja kezében a tollat.

¹⁵ Kosztolányi Dezső: *Túlvilági séták.* In.: Uő: *Nyelv és lélek.* Bp., 1971. 114–138. Szerk.: Réz Pál. (A kiemelés tőlem – B. T.)

¹⁶ Kosztolányi Dezső: *Az olvasó nevelése.* In.: Uő: *Nyelv és lélek.* Bp., 1971. 385–399. Szerk.: Réz Pál. (A kiemelés tőlem – B. T.)

¹⁷ Kiss Ferenc: I. m. 401.

4. Az átírás jellege és módszere egyenes következménye Kosztolányi a stílusról vallott nézeteinek és a nyelvművelő munkásságának. Hiszen az elhíresült, teljes írógenerációt stilisztika szemináriumán szabatos stílusra oktató Négyesy László tanításait Kosztolányi már középiskolás diákként ismerhette, hiszen a professzor középiskolák számára is írt tankönyvet, amelyben a következőket fejtegeti: a prózai stílusú „előadásban a nyelvkincsnek legszokottabb eszközeivel él az író, a legismertebb szavakkal, szólamokkal és mondatstruktúrákkal. A szókat első jelentésükben használja vagy legközségesebb átviteleikben; a synonymák közül a legszabatosabbat választja. Nem újít, új átviteket, képeket nem alkot; ódonszerűségekre sem törekszik, a tájnyelvi elemeket is kerüli. *Figyelembe veszi azonban a közönséget, melynek ír, s annak az értelmi színvonalához alkalmazkodik: szakszerű, illetőleg népszerű lesz.* [...] Egyáltalán az ilyen előadás uralkodó tulajdonsága a *világosság.*”¹⁸ Kosztolányi nyilván hasonlókat hallhatott egyetemistaként is Négyesytől.

Kezetben még csak saját írásainak stílusán érződik ez a gyakorlat. Később azonban már az egész nemzetre ki akarja terjeszteni nézeteit. 1920. december 1-jén írja levelében Zolnai Gyulának, hogy „En a magam területén [...] küzdök a nyelvtisztításért, mert az elburjánzó idegen szókat magam is nemzeti veszedelemnek tartom. [...] Szükséges azonban, hogy egy 10–15 oldalas füzetkékben megmagyarázzuk az újságíróknak a nyelvtisztítás elveit, s egy kis szótárt is mellékeljünk, melyben a sajtó közkeletű latin–német–francia–görög szavait jó magyar szóval tüntetjük föl.”¹⁹ Kosztolányi ekkor a szélsőjobboldali *Új Nemzedék* munkatársa, viszont nem tételezhető fel, hogy a nyelvtisztítás szüksége pusztán nemzeti érzelemből fogalmazódott meg benne. Bizonyítja ezt az a tény, hogy a nyelvújító mozgalom a történelmi események és politikai szólamok miatt háttérbe szorul, és csak bő egy évtized múlva támad fel újult erővel, és a tervezett füzetecske, tehát a mozgalom realizációja is csak ekkor jelenik meg. Ez lett az 1932 végén napvilágot látó, Kosztolányi szerkesztette *A Pesti Hírlap Nyelvőre*. Az *Aranysárkány* átdolgozása és a nyelvművelő mozgalom szervezése, a *Nyelvőr* szerkesztése tehát egy időben zajlik. A két mű azonos okok és alkotói folyamat révén jött létre: amit a nyelvművelő Kosztolányi a *Nyelvőr*-ben írt és közölt (többek közt *A helyes magyarság*, illetve *A tiszta magyarság szótárát*), azt gyakorlatba átültetve alkotta meg az *Aranysárkány* című ifjúsági regényét. Saját műve átdolgozásánál is a szerkesztő és a nyelvművelő működött az esztéta és a „tanár” mellett.

Ugyanebben az időszakban az alkotás gyakorlatáról mondja: „Hidd el, nincs nagyobb művészet a törlésnél. Én, ha tőlem függne, az iskolában ezt előbb tanítanám, mint a fogalmazást. Végre az alkotás is ezzel kezdődik. Elhagyunk valamit, ezer millió dolgot, melyet mellékesnek tartunk, és kiemelünk valamit, egyetlenegy dolgot, melyet fontosnak tartunk. Aki tudja, hogy mit ne mondjon, az már félig-meddig tudja, hogy mit mondjon.”²⁰ Ez az esszében kifejtett gondolat jelenik az ekkor egybeszerkesztett *Esti Kornél* első fejezetében (1933), amikor Esti mondja az elbeszélőnek: „De a mi stílusunk homlokegyenest ellenkezik. Te újabban a nyugalmat, az egyszerűséget kedveled. Klasszikusok a példaképeid. Kevés dísz, kevés szó. Az én stílusom ellenben még min-

¹⁸ Négyesy László: *Stilisztika*. Bp., 1895. 188–189. (A kiemelés tőlem – B. T.)

¹⁹ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Bp., 1996. 449–450. Szerk.: Réz Pál.

²⁰ Kosztolányi Dezső: *Egy és más az írásról*. In.: Uő: *Nyelv és lélek*. Bp., 1971. 171–174. Szerk.: Réz Pál.

dig nyugtalan, kócos, zsúfolt, cifra, regényes. Javíthatatlan romantikus maradtam. Sok jelző, sok hasonlat. Ezt nem engedem elsikkasztani.

– Tudod mit? – nyugtattam meg. – Itt is felezünk. Amit mondasz, fölveszem gyorsírásban. Aztán majd törölök.

– Milyen kulcs szerint?

– Tíz hasonlatból megmarad öt.

– Száz jelzőből pedig ötven – tette hozzá Kornél. – Helyes.”²¹

Hogy mennyire átfonja a 1930-as évek Kosztolányijának stíluszemléletét és művészetfelfogását ez az elv, arra a legszemléletesebb példa az *Aranysárkány* átdolgozása.

5. A kötetet kézbe véve feltűnik, hogy az eredetileg harminckét számozott fejezet helyett e kiadásban huszonöt számozatlan, de témamegjelölő címmel ellátott epizód áll.²² A nyilvánvalóan az olvasást segítő változtatást az illusztrációk tovább erősítik. Az ifjúságnak szánt kötetek többi fő jellemzője is megtalálható az *Aranysárkányban*: mind a betűk, mind a sorközök nagyobbak. Ezzel szemben az eredetileg 458 oldalból álló regény terjedelme 255 oldalnyira csökkent.

Összehasonlító olvasást végezve megfigyelhetjük, hogy az átírói módszer több réteget érinti a műnek. A regény nyelve, szerkezete és a benne megjelenő világ- és emberábrázolás összetettsége is változott. Ennek sajátosságait számos példával lehet igazolni.

A *stilisztikai módosítások* valóban egybevágóan a *Pesti Hírlap nyelvőrének* két szövegével, „*A helyes*” és „*A tiszta magyarság szótára*”-val. Kosztolányi a magyar nyelv védelmében és a „nyelvi purizmus” jelszavával e két szempontból igazított regényének szavain. Következtesen átírja a „ki”, „kik” vonatkozó névmásokat „aki”, „akik” alakra, a „volna” léigit pedig minden esetben a „lenne” kifejezésre cseréli. Ugyanilyen következetesen helyettesíti az idegen szavakat magyar megfelelőikkel. A legbeszédesebb példák közül csak néhány: start–indulás, madzag, spárga–zsinog, sztaniolpapír–ezüstpapír, kolléga–kartárs, katedra–dobogó, gusztusos–élvezetes, liberális–szabadelvű stb. A germanizmusokat mindenhol javítja, a többi, a magyar nyelvhelyességet bántó kifejezést szintén (pl.: „Két csúfnévvel is rendelkezett” helyett „Ez a két csúfneve forgott kőszájon, váltakozva” áll az ifjúsági változatban.) A könnyebb érthetőség érdekében több helyen konkretizál: a névmásokat nem egyszer magával a névvel helyettesíti, az elvontabb jelentésű fogalmakat egyértelműsíti (pl.: idővel–versenyeredménnyel; kiderül–kisült, vettem ki szavaiból–értettem, bottal üthetjük a nyomukat–hiába minden), máshol könnyebben elképzelhető (de más jelentésű) leírást ad: egy helyütt a „sötétség” szó „egyiptomi” jelzőt kap, máshol a „népiesen” határozóból „szögediesen” lesz.

A nagyobb terjedelmű stilisztikai átírások szintén az ifjúság nyelvérzékéhez igazodnak. A többszörösen összetett mondatokat rövidebbekre bontja, a nagyobb terjedelmű

²¹ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*. Bp., 1933. 20. – Ekkor (1932-ben) született az *Esti Kornél* 14. fejezete is, amelyben egy másféle, a szépirodalmi szövegekben véghezvitt sajátos törölről ír: „Gallusnak, a művelt de rossz útra tévelyedett fordítónak titokzatos üzelmeiről” rántja le a lepet. Ebben a történetben a fordító lop, mégpedig a regényben megjelenő tárgyak és jelenségek közül.

²² A fejezetcímek: Május elseje, Az Aranysárkány, „Tóni”, Otthon, Ricsaj, Májusi zivatar, Csöndes napok, Érettségi, Próféta, Lakoma, A három jómadár, Végre megtörténik, Áldomás, A sebesült, Láz, Egy váratlan látogató, Két tanár, Orvosi látélet, Ügyvédi tanácskozás, Izzalmak, Kísértetek, Az oroszlanbarlangban, az Az „Ostor”, Novák Antal utolsó útja, Tíz év múlva.

leírásokat egyszerűsíti. Számos helyen a jelzők és hasonlatok kihúzásával (emlékezzünk az *Esti Kornél* már idézett részére: tíz hasonlatból öt, száz jelzőből ötven maradhat) prózája szikárabb, költőietlenebb lett. Erre példa lehet az, amikor Novák Antal Ebeczky Dezsőnél jár, aki mindenben hasonlít fiához, az eredeti regényben „még a hangszíne is, folyékony, de tartalmatlan beszédmodora is ugyanaz. Amint hallotta ezeket a szólásokat, melyek végtelen göngyölegben ostromolták fülét, elfogta valami szomorúság az élet céltalanságán: miért is minden? Miért folyik a születések nagyüzeme, mikor csak ilyen egymáshoz hasonló, jól működő, de unalmas gyári áruk, ilyen szertetre méltó, semmis portékák kerülnek ki a műhelyből? Miért is az egész?” Ehelyett az ifjúsági változatban már „csak” ennyit olvashatunk: „és a hang és beszéd és szólam, minden. Amíg Ebeczky Dezső beszélt-beszélt, szakasztott úgy, mint a fia, szeretetreméltóan és semmitmondóan, Novákot egyszerre elfogta valami halálos szomorúság. Miért ez az örök ismétlés? Miért ez az élet? Miért is minden?”

A tematikus változtatások két csoportra oszthatók. A gyermeki erkölcs tisztaságának és a gyermeki, még egyszerűbb világismeret „védelmében” tett szövegtörölések sorolhatók ide. Az első főleg a tisztelet, az illem, a jó magaviselet, az erőszakmentesség, az egészség és a szexualitás fogalmi köre csoportosítható. A második az életről és halálról, létről és időről, emberi- és társadalmi kapcsolatokról, szerelemről és elhidegülésről, a politikáról, az irodalomról és a nyelvről tett vallomások köré. Mindkét esetben ugyanaz az átírás motivációja: a világot még tanuló, tiszta és ártatlan gyermek természetes fejlődésébe erőszakkal beavatkozni nem lehet. Az ő feladata és joga, hogy a világot maga ismerje meg, s ne idő előtt, fejlődését és világnézetének kialakulását esetleg „erőszakosan”, természetellenesen egy regény befolyásolja. Még akkor sem, ha az a valóságot ábrázolja, mint az *Aranysárkány*.

Az erkölcs védelmében véghezvitt módosítások közé sorolható például Novák jellemének kismértékű változása. Az átírat szerint Novák már nem „azok közé tartozott, akik úgy félnek az orvostól, mint tulajdon lelkiismeretüktől”. Példát mutat ezzel az ifjúságnak: Ők se féljenek a doktorokról. Viszont a tanár az öngyilkosságtól itt sem riad vissza. Erről azonban lényegesen kevesebbet olvashatunk: az előkészületet Kosztolányi jóformán teljesen elhagyja, s Gergely, az iskolaszolga is csak a vértócsát látja meg a tanári szoba küszöbén, „az agycafatókat, melyeket a koponya szétrobbanó csontgolyója kivetett magából”, nem.

Vili padján nincsenek „geometriai idomok, trágár ábrák”, és az általa Nováknak küldött fadobozban nem „valami ocsmányság”, hanem „egy döglött patkány” volt. A tanulók általában is jobb magaviseletűek, s nem kiabálják azt a kétértelmű vegytani tételt sem, miszerint „Ha két test parányi részecskéi érintkeznek egymással, akkor azokból egy harmadik test keletkezik”.

A diákok, akiknek azt mondják a felnőttek, hogy „a fiatalság az egyetlen kincs”, az átíratban nem érzik azt, hogy „tiszteletet, becsülést [akarnak], elég a szép fiatalságból, mely csupa kín és megaláztatás. Azért várták oly türelmetlenül, hogy végre-valahára elmúljon”, és az érettségén beszélő Ábris igazgatóról sem olvasható, hogy „egy hivatalnoknak látták őt, nem tartották már olyan fontosnak, amit mondott”. Az érettségi bizonyítvány kiosztásakor nem érzik, hogy „kéjes, borzongató érzés ez, nagyobb, mint az első hosszú nadrág, mint az első hónaljiszőr serkedése, a bajusz ütközése.” És bár dohányoznak, nem akarják, hogy „nyilvánosan elismertessék jogukat az élvezethez, a mérgehez”, a bizonyítvánnyal kezükben pedig nem tervezik, hogy „most már tanáraik-

nak is dicsekedhettek volna, hogy semmit se tudnak, sőt akármelyiknek minden súlyosabb következmény nélkül azt mondhatták volna, hogy számár.”

Még az „Ostor” sem „szellőztette a tanárok magánügyeit”, és nem nevezte őket „közönséges gyilkosoknak”. A lap körül gyűlt kicsapott diákok közül Bélus nem hazudik annyit, nem gyűjt egyik cigarettáról a másikra, melyektől „alig lehetett látni a forró odúban”. Amikor azonban Vili fejfásra hivatkozva lepihen, s ők szórakoznak tovább, már nem olvashatjuk, hogy „nem törődtek a beteggel”, hiszen a cimborájuk. Kosztolányi ugyanúgy az emberi lenézés ábrázolását hagyja el onnan is, amikor Ebeczky Dezső ügyvédi irodájában az ügyvédbojtár „láthatólag nem számított”, és amikor az ügyvéd mégis szól hozzá, „mintha nem is emberrel beszélne”. Az ifjúsági átiratban hangsúlyos a tisztelet megadása, akár egyenrangúak, akár vezetők és beosztottak között.

A világnézet kialakulásának és a személyiség fejlődésének védelmében az ifjúsági kiadásban már nem olvasható, hogy a kamaszodás „válságos időszak”, mint ahogy az sem, miszerint „az ember veszedelmes portéka”.

Kosztolányi elhagyja (többek között) azt az életről tett vallomást, mikor Novák Vilire gondol, és rájön, a fiú „azt hiszi, hogy ellensége, mert barátja a tudásnak. Micsoda félreértés. Vállalnia kellett: az élet félreértések sorozatából rakódik össze.” Az élet születése és az idő múlása is mintha tabu-téma lenne az átiratban, hiszen a verés utáni hajnalon az átiratban is kukorékolnak a kakasok, de már nem „férfiasan, kackiásan jelentették a közelgő hajnalt szerelmes tyúkjaiknak. Hímek, nőstények keresték egymást. A termékenység sustorgott a kohójában”, és ezen a napon az átiratban is járnak az órák, de arról, hogy ezzel „parányi részecskékre szeletelték a nagy időt, melyből egyetlen részecske éppoly elviselhetetlennek tetszett, mint az egész”, csak a felnőtt olvasók szerezhettek tudomást.

A társadalomra tett utalások is rendre kimaradtak az ifjúsági változatból; ezt is ráérnek még maguk megtapasztalni a fiatalok. Nem olvashatták tehát azt a politikára tett ironikus megjegyzést, amelyet Novák arról az „előkelő növendékről” gondol, akinek a fejében „Torricelli-féle úr volt” és „ki évekkel ezelőtt járt ide s azóta államtitkárságig vitte föl és kezében az ünnepi serleggel beszédeket szokott mondani egy igen előkelő kaszinóban”, és a zárkózott, morózus és radikális nevelési elveket valló Fóris kolléga alábbi szavai is hiányoznak: „Hol is keressük az igazi erkölcsöt? Csak a természetben van, a társadalomban nincs [...] aki meg akar ölni bennünket vagy halálosan megaláz, azt mi is megöljük. Sok kérdés különben megoldhatatlan lenne ember és ember között.”

A félrecsúszott családi viszonyokról, tönkrement házasságokról sem olvashatunk az új *Aranysárkányban*. Novák meghalt feleségére alig történik utalás. Kimarad az ebédlőasztal hat éve üres helyének említése, s az átdolgozás ugyanígy hagyja el Mari, a szakácsné jellemzésének második részét, melyből a felnőtt olvasó megtudja, hogy Mari a konyhai birodalmába „nem engedett látogatókat, még a háziakat sem, kiket az asszony halála után korholt a rendetlenségük miatt és magázott. Többször értésükre adta, hogy ő itt már nem törődik semmivel, tőle fölfordulhat ez a bolond ház. Bálványa még mindig a régi nagysága volt, ki szépen énekelt, zongorázott és meghalt fiatalon.” Az ifjúsági kiadásból kimaradt az az odavetett, de beszédes utalás, hogy Novák abban a házban lakik, „melyet hozományul kapott”, és Kosztolányi elhagyta azokat a sorokat is, melyek igazán rongálhatták volna a fiatalság majdan kialakuló feleség(anya)képét. Az még olvasható, hogy a házban Novákot minden az egy novemberi hajnalon meghalt asszonyra emlékeztette, de az már nem, hogy „a szalonban lógott a képe. Azt

beszélték, hogy utolsó években nem szerette az urát, mindenkivel udvaroltatott, s egy fiatal orvossal, kit a szanatóriumban ismert meg, viszonya volt. Hogy mi ebből az igaz, azt senki se tudta. A fiatal orvos az asszonyt halálos ágyán többször meglátogatta, de pár évre rá ő is meghalt.”

A regény másik részletesebben ismerttetett múltú tanárának, Bíró Gyurkának sem az már az előtörténete, mint az eredetiben. Míg ott azt tudtuk meg róla, hogy „Sárszegre kerülve, nagyon fiatalon megnősült, felesége pár év alatt elköltötte tekintélyes vagyonát, aztán megszökött egy katonatiszttal”, addig az átiratban szó sincs csalfa feleségről, Bíró pusztán maga az oka szegénységének, hiszen ő volt az, aki „pár év alatt nyakára hágott tekintélyes vagyonának”. Sorsa még egyszer lesz témája a regénynek. Tíz év múlva, amikor a fiúk a régi ismerősökről beszélgetnek, ő is szóba kerül. Viszont Kosztolányi itt is átírta az élettörténetét: míg korábban Bíró Gyurka sorsa az volt, hogy „teljesen elzüllött. Megint megnősült, elvette egy vasúti kalauz leányát. Az is otthagya. Kivándorolt Amerikába”, addig most ismét elhallgatja az új csalfa asszonyt, ehelyett Bíró újabb nősülés nélkül „Pesten halt meg, a Lipótmezőn” – a nők által kihasznált „balekból” örült lett.

Kimaradt az a pár utalás is, amelyet Kosztolányi az *Aranysárkányban* a magyarságra tett. Egy helyütt elhagyja a „magyar ifjúság” jelzőjét, másutt a Zöldfa kocsmá ablakai is „csak” vöröslenek, de már nem „mintha tűzvész volna mögöttük”, és benne sem „magyar legények mulattak, verve az asztalt, hogy nekik nem parancsol senki.” E javításokkal Kosztolányi talán a húszas években túlzott és támadásokra is okot adó, Trianon miatti magyarságának megnyilvánulásait húzta ki.

Az *Aranysárkány* sajátossága volt, hogy néhol, de csak a regény első fejezeteiben a narrátor közvetlenül az olvasóhoz szól ki, metanarratív közléseket tesz. Ezek az eredetiben indokolatlannak tűnnek, hiszen az író következetlenül alkalmazta őket, itt viszont – ha Kosztolányi nem hagyta volna el őket – figyelem-fenntartó funkciót tölthetnek volna be. Szerepük lett volna a tegező formájú kiszólásoknak, miszerint „Ti azt nem érhetitek. Nem lehet azt oly röviden elmondani” vagy „Nevetséges volt tehát? Ezt tisztáznunk kell. Kicsit az volt, de föltétlenül az volt. Elsősorban azért, mert ember volt és minden ember nevetséges”, és egy helyütt egy hasonló, az elbeszélő a történetbeli jelenlétére utaló „megtehetjük” kifejezés helyett a személytelen „meg lehet tenni” áll. Később, a „Most ez kibabrál velem – suttogta Vili a fogai között” mondat után szintén elhagyja azt a valóság elhallgatására utaló narrátori közlést, hogy „de ezt nem egészen így mondta”. A Kosztolányi elbeszélő és értekező prózájára oly jellemző metanyelvi gondolatok is hiányoznak az ifjúsági kiadásból. Különösen igaz ez a szereplők neveivel kapcsolatban. Nem olvasható tehát sem az, hogy miután Novák zavardottan Vili nevét összekeveri egy másik fiúéval, ezt mondja neki: „Látja, összevissza forognak számban a szók. Nem csoda”, és nem olvasható a Fóris nevééről, illetve névtáblájáról tett hasonlat sem, hogy a tanár-kolléga neve miképp állt az ajtón, „csak így röviden, keresztneve nélkül, mint egy használati cikk neve”. A nevekkal nem lehet játszani, sejteti Kosztolányi ezekkel a javításokkal, és erre utal az a szintén kihagyott Novák-gondolat is, miszerint „A szavak ostobák, semmit se fejeznek ki. Bármily becsületes szándékkal mondjuk, gyakran akaratlan gúny, kaján sértés lappang bennük.” Kosztolányi valóban nem sértő célzattal írhatta le Fóris nevééről, hogy egy használati cikkhez hasonlít, de az ifjúsági kiadás olvasói úgy is értelmezhetnék volna. És számukra valószínűleg érthetetlen volna az a (Kosztolányi érett prózájára önmagára is utaló) gondolatmenet is, melyben Novák az élet és a regények közti ellentétéről filozofál,

tehát az író elhagyja, hogy „Hol az összefüggés, a kapcsolat? Ilyen az élet? Nem, ez nem is az élet, csak a regények ilyenek, mikor az író egymásra torlaszolja az eseményeket, s nem indokolja meg kellően.”

Az átírás – számszerűleg – legtöbbször csak szavak cseréje, de nagyon sok helyen mondatoké, bekezdéseké is. Nemegyszer több oldalas szövegrészeket foglal össze egy-két mondatba. Ilyen rész például a tanári kar magyarázata a verésre: az eredetileg négyöt oldalnyi szövegből alig tucatnyi sor lett. Néhány helyen azonban gyarapodott is a szöveg: a funkcionális, szerkezeti betoldások minden esetben a megváltoztatott fejezet-határok után, a hosszabb kihagyások és rövidítések összefoglalását, vagy az így megváltoztatott cselekmény leírását adják.

A *regény szerkezetében* a legszembeűnőbb változás a *Hilda-szál elhagyása*. Az *Aranysárkány* ifjúság számára átdolgozott kiadásában Novák tanárnak nincs lánya! Ennek következtében természetesen hiányzik a teljes szerelmi-szál is, Csajkás Tibor nem udvarol, nem lopózik be titokban a tiltott házba, a fiatalok nem szöknek meg és nem lesz gyerekek. Ennek is elsősorban az „erkölcsvédelem” lehet a magyarázata, hiszen az ifjú olvasók így nem szembesülnek azzal, hogy a lány saját boldogsága érdekében sorozatosan ellentmond apjának, hogy választania kell az apa és a szerető közt, és az utóbbi mellett dönt. Ezzel együtt persze Hilda és Tibor gondolatait, érzéseit sem ismeri meg az ifjú olvasó. Nem tudja meg, hogy „Hilda megvetette az embereket, lenézte a felnőttek megfigyelőképességét, és úgy látszik, neki volt igaza”, és nem olvashat a kamaszszerelem olyan ellentmondásáról, amely a lány udvarlójában fogalmazódik meg: „Egyet kívánt lelkében: hogy Hilda egyáltalán ne legyen. Ha van: akkor nem hagyhatja el. De ha nincs: milyen egyszerű volna az egész. Másik megoldás ez: azonnal haljon meg a leány. Számára szabadulás volna: gyászolni tudná és tovább szeretni.”

Ha elfogadjuk azt a regényértelmezést, miszerint az *Aranysárkány* Novák tanár több komponensből álló összeomlásának tragédiája, a Hilda-szál elhagyása alapvetően csorbítja az öngyilkosság motiváltságát. Kosztolányi vélhetően egyszerűsíteni akarta a történetet, és azt az összetevőt vonta ki belőle, amely talán a legkönnyebben nélkülözhető, s amelynek kihagyása nem okoz hiányérzetet. Érdekes összevetni az átdolgozó Kosztolányi e módszerét egyik elemzőjének, Baráth Ferencnek a „felnőtt” *Aranysárkány* szerkezetéről írott gondolataival. Szerinte Kosztolányi „szerkezetileg sem tudta egy síkban tartani, majdnem két egyforma értékű és érdekű esemény halad egymással párhuzamosan, s a regény közepén még nem tudni, melyik mese kerül vezetőszerepre: Hilda szökése-e vagy Nováknak Vilivel való tragédiája. *A Hilda-mese epizódnak sok, főcselekvésnek kevés, hézagos és befejezetlen.*”²³ Baráth Kosztolányi-értelmezésével több helyen is lehet vitatkozni, ezt az észrevételét azonban mintha maga Kosztolányi „igazolná”.

Csajkás Tibor neve azonban egy helyen mégis megjelenik a regényben. A *Tíz év múlva* című fejezetben olvashatjuk, hogy „Csajkás Tibor, az a halvány, előkelő fiú, akinek grófnő volt az anyja, a Fertő tó melletti birtokán gazdálkodott. Egy sárszegi lányt vett el. Közben kislány is született.” Huszár Bandi látogatja meg őket, s hármasban beszélgetnek a régi időkről. A feleség azonban nincs megnevezve, csak mint „az aszszony” szerepel a jelenetben.

Novák azonban – bár nincs felesége és lánya – nem egyedül él. Az eredeti történetben testvére, Pepike csak Hilda szökése után költözik hozzá, az átdolgozás szerint

²³ Baráth Ferenc: *Kosztolányi Dezső*. Zalaegerszeg, 1938. 87. (A kiemelés tőlem – B. T.)

a kezdetektől vele él. Az előrevetett, Pepikét bemutató bekezdés után a testvér veszi át Hilda „szerepét”: ő beszélget például az ekkor megtalált, Liszner Kálmántól kapott doboz szivarról is.

Megváltozott tehát a szereplők száma és megjelenésük sorrendje, módosult a történetben betöltött szerepük, de a cselekmény alapszálának, Novák Antal megverésének főbb eseményei ugyanarra a vázra felépítve szerepelnek. (Igazi átírt – és didaktikusan nevelő célzatú – befejezése akkor lenne a regénynek, ha a tanár a verés után megbozsátana Vilinek, az pedig megjavulna. Kosztolányi viszont éppen ezektől a hazugságoktól viszolygott.) Novák Antal itt is öngyilkos lesz, eltemetik, és egykori tanítványai egy évtized múlva emlékeznek az érettségi idejére. Viszont amíg a regény felütése – „A pisztoly eldőrdült” – és az ezt követő rész alapjaiban megegyezik a két műben, a történet vége teljesen eltér, és ez csak részben a Hilda-szál elhagyásának következménye. Az eredeti regény utolsó fejezete teljes egészében elmarad, hiszen abban Hilda ismét szellemidézést tart, az apja szellemét idézi meg, és kiderül, Novák Antal a túlvilágon végre boldog. A rész törlését azonban nemcsak Hilda személye magyarázza, hanem az okkultizmus és a túlvilág szerepeltetésének kihagyása is.

Az új regény tehát egy fejezettel korábban ér véget. Tibor és Huszár Bandi beszélgetnek, és emlékezésük végén a régi aranyárpány kerül szóba. Tibor kérdésére, vajon mi lett az aranyárpánnyal, s vajon megvan-e még, az eredetiben ez a válasz szerepel: „Alig hiszem – szólt Bandi álmosan és itta az utolsó pohár édeset. – Az ilyen papírból van. Egy nyár, két nyár és vége. Hamar elrongyolódik.” Kosztolányi azonban ezt a pár sort is átírta. „Alig hiszem – szólt Bandi álmosan s kihörpintette poharát. – Hiszen papírból van. Egy nyár, még annyi se és vége.” – ér véget az *Aranyárpány* ifjúság számára átdolgozott kiadása.

6. Az új *Aranyárpányt* nem lehet, de nem is kell összehasonlítani a „régivel”. Nem kell azon gondolkodni, hogy jobb-e vagy netán rosszabb az eredetinel. A két műnek két célközönsége van; a „felnőtt” változat persze teljesen képet ad a világról, de az ifjúsági világképe sem hiányos. A fiatal olvasó a számára átdolgozott regényt nem érzi kevesebbnek, mint a felnőtt a neki szántat.

A mű több szempontból is fontos helyet foglal el a magyar irodalomban. A pusztán létén túl egyrészt azért, mert szervesen, de kivételként is beleilleszkedik a korszak ifjúsági irodalmába, másrészt mert a Kosztolányi-életmű kései szakaszának átértékelésére adhat okot (s szolgálhat bizonyítékkul). Hiszen megjelenési időpontjának (1932) ismeretében kijelenthető: *a harmincas évek elején egy új nagyepikai korszak kezdődött Kosztolányi munkásságában* (majd zárult is le, talán egyre súlyosbodó betegsége miatt). 1930-ban elkezdte *Mostoha* című regényét, 1932 végén kiadja az *Aranyárpány* című ifjúsági regényét, és 1933 elején megjelenik a regényként is értelmezhető *Esti Kornél*. Az tagadhatatlan, hogy ez a regényíró korszak nem termelt olyan mára már klasszikussá vált műveket, mint a húszas éveké, hiszen a *Mostoha* töredékben maradt, az *Aranyárpány* minden erényével és hibájával mégiscsak egy korábbi, eredeti munka átdolgozása, az *Esti Kornél* pedig szándékolatlan töredékes mű, a három „regény” azt bizonyítja, hogy Kosztolányi ekkor ismét a nagyepika felé fordul, a regényműfajon belül pedig új formákkal kísérletezett.